

O estrobo no tolete

Xaime Domínguez Toxo

A Bueu, porque o mesmo que Itaca a Ulises, permitíume ter una patria.

Estou regresando á casa do meu pai. Non sei moi ben o que busco, pode ser que a sombra do neno que fun perdida nun tempo xa vivido. Que necesidade teño de volver a encontrarme con el? De perseguilo a través de sons, cheiros, berros, olladas... Corpsos que xa non están. Constrúeme o invisible, o que non permanece, pegadas que deixaron en min voces que hai anos non escoito, mais seguen estando aí...

Nacín nunha casa á beira do mar. Camiñei e xoguei por riba dos recheos, eirados, cons, areais e peiraos que a rodeaban, lugares alterados dos que non sobreviviu case nada. Espazos que me transmitiron o misterio orgánico das primeiras formas de vida que me fascinaron: vermes, cas-cudas, miñocas, piardas, queimacasas, zapateiros...

Como nos constituímos ao longo do paso do tempo? Por que determinados recordos permanecen mentres que doutros non queda nin rastro? Da praia que había diante da casa non desaparece a luz da grande fogueira que ardía a noite de San Xoán. A maxia de alumear a escuridade, a tona avermellada que adquiría o mar procedente daquel rito ancestral de purificarnos a través do lume. Nada se pode comparar a vencer a penumbra coa luz. Un degaro que me había de acompañar a vida enteira, esa permanente loita coas tebras... Brincabamos arredor das cacharelas, correndo e chimpando descalzos, alimentando as lapas co que fomos amoreando para queimar, a cara suada, os ollos brillantes, a paixón pola calor nas mans. Que queda daqueles nenos? Das olladas ardentes con que miraban? Das mans con que tecían e destecían o ritmo diario de habitar o tempo? Por que non podo deixalos ir? Supoño que porque eu fun un deles e

forman parte de min. Sería como prescindir dunha parte do meu corpo, dun brazo, dunha perna. Nenos que xogaban diante dunha conserveira a carón dunha escola onde se recitaban ladaíñas de cabos e afluentes pola dereita e pola esquerda dos ríos dunha España en grises e negros. Edifícios que pasaron a formar parte dunha arquitectura transparente. O mesmo cás mulleres vestidas co mandilón branco das conserveiras e os homes con mono azul de traballo, botas de auga e pano ou boina na cabeza... Que sería deles? Que foi das súas vidas? Onde repousarán os seus corpos? En que lugar dun non estar sonoro se amorean as mesas de madeira manchadas de tinta e riladas pola couza, os bancos corridos e os mapas e os encerados pendurados das paredes. En que fogueira arderían, ou que marea lambería as fotografías enmarcadas dos que mandaban no país, xerarcas conxelados en uniforme de campaña, colgados dunha alcaia por riba da mesa do mestre, escoitándonos recitar, mudos e distantes, as táboas de multiplicar. Calendarios de escenas bíblicas, datas numéricas tachadas en mañás neboentas con refachos de orballo empapando os abrigos que mamá con tanto amor nos abotoaba até axustalo ao pescozo, intentando impedir que entrase sequera unha regaña de frío en corpos que aínda mantiñan a calor do sono pegada ás pálpebras que non acababamos de abrir.

Os recordos son esa materia da que non podes desprender. Camiñan contigo, dormen contigo, envellecen contigo. Trazo un mapa imaxinario de nós, de quen eramos, dos campos onde enredabamos tirando cun balón a un porteiro entre paus malamente espichados, a mestría dos dedos enleando o cordel no bandullo da buxaina, a profundidade escavada do buraco onde ían parar as bólas, o pincho de ferro brillante cravado na terra, e por riba dos obxectos que gardabamos a felicidade inxenua e radiante de empezar calquera xogo, sen outro límite que o da imaxinación e as ganas.

Estou buscando o camiño e regreso á casa do meu pai como o tribuno do relato de Borges, que emprende a viaxe en pos do río secreto que purifica da morte aos humanos. Regreso para volver apañar a eternidade dunha vida sen lindes, os instantes inmaculados dunha existencia atemporal que posúen a forma estática da inocencia infantil. Cando aínda non fixera aparición a consciencia precaria da finitude, a espada entre os dentes, o raio que fende, a resaca que nos había deixar sen maré. Estou regresando á casa demoucada a través do que foi, ese algo que está aí pero xa non é, observando o que non deixamos transcender,

o que non soubemos ou fomos capaces de conservar, o que non existirá nunca máis. Todo iso que foi borrado da realidade, onde está?

Aquel meniño que atendía a mestres que lle ensinaban os himnos dun patria imperial, remota e imaxinaria, que foi del? O barullo dos compañeiros atropelándose nas escadas que conducían a un recreo nunha rúa compartida con homes e mulleres que camiñaban cara as factorías ou ían a embarcar en motoras que tiñan por nome Somos Tres ou Vimos de Fóra... Canto tempo hai que os perdín de vista? Que non volvíñ saber deles? De tanta xente que topaba nas tendas e tabernas ás que entraba por encargos, ou por min mesmo a comprar envoltorios de manises, caramelos por unidades, bolsas de pipas... Desá masa humana, entre a que me movía coa confianza de ser dunha casa abeirada a outras que establecían as fronteiras imaxinarias dunha xeografía á que eu pertencía... Que permanece? As caras dos que me atendían, dos que preguntaban, os que falaban comigo, que identificaba e recoñecía, asociadas a nomes e alcumes que repetía cando contaba con quen estivera, a quen vira. Nomes que posuían poder..., ou non. Topónimos dunha estrutura xerárquica que bandeaba entre a confianza e a obediencia. O sometemento. Aquel primeiro exercicio de coñecemento das normas e regulamentos, os castigos como as burbullas dun xabón que lavaba os pecados. Culpas, sufrimento, dor física, penalidades.

Estou regresando a escenarios onde medrei, aqueles onde por primeira vez me enfrontei comigo mesmo, ás euforias do atrevemento, de existir sendo un máis, de intentar que me admitisen ou recuar e afastarme; asumindo os desafíos, mais tamén aos medos e terrores que habían de acompañarme para sempre. As retesías destemperadas, a tensión da ameaza, o aviso do silencio, o anuncio da pelexa en forma de despalante: Cala a boca, ti papán!

A memoria tamén é silencio.

Estou escoitando unha voz que é a miña pero procede de moitos lugares diferentes, de pulpitos revestidos de púrpura, de estrados elevados en cuartos nos que non tiña permiso para entrar, de dedos que sinalan, de fileiras de bancos que avanzan desde unha porta que separa a luz da escuridade, o estrondo do silencio, o espontáneo do formal. Camiño por un corredor sobre lousas de pedra deica imaxes alumeadas pola aura trememente das velas. Sitúome no meu lugar, separado de outros por condición, xénero e estatus. Estou atendendo a figuras investidas pola razón inamovible dunha verdade que nin entendo nin comparto. Zafar é un arte que debo aprender. Fágoo como podo, lisco en empopada, embarco, ando a pillar o

que topo, largo unha rapeta, arrío un chicote. Vogo, vogo, vogo sen norte, sen destino, sen unha Itaca que me redima. Refúxiome en travesías que son páxinas de letras recitadas en voz alta.

Estou regresando a min mesmo.

E logo estás ti... Misterioso, cambiante, ocultándote. Cal é o teu nome que non respondes a ningunha chamada? Chaira en movemento sen horizonte definido. Agochas tanta vida no teu interior, tantos desexos e misterios, tanta densidade atrapada en abismos que non mostras. Fitote sen cansarme de verte. Sei de ti desde unha nacente consciencia amorfa e primaria, estás aí tan próximo en todo, tan a man, case formas parte da casa, es un máis de nós. Recoñezo as túas cores, as formas que adquires para manifestar o enfado, esa inmensidade con que te mostras cando vés cheo de forza. Óiote bater contra as escolleras, esculco en silencio como derrubabas muros, véxote rebordar por riba dos cons, afundir bateas, sei dos ventos que te encrespan, nortadas afiadas como coitelos, das xerfas e salseiras que te cobren. Coñécesme, acollíchesme tantas veces, aboie e xurdín entre as túas augas, enxerguei marabillado como varría a praia enteira con ondas que nin imaxinei que agachabas. Agrandaches o tamaño dos meus ollos e da miña imaxinación. Son incapaz de recrear algo que sexa máis grandioso ca ti. Permitíchesme a posibilidade de habitar en dous mundos, enredar sobre as texturas do devalo, nos esteiros da baixa mar, onde me familiaricei cos carromeiros, as estrelas e os ourizos, e mergullarme no que latexa debaixo da túa masa líquida sen lindes, superficie espectral que reflicte como un espello as dimensións interestelares do cosmos.

Estou regresando á casa do meu pai, aos alicerces mariños que a sosteñen. A recantos polos que me aventurei coa curiosidade desmedida do neno que fun, fedellando na gretas, levantando as pedras adurmiñadas dos coídos, mollando os pés na ribeira, deitándome a descansar nalgún lombo de area, colocando tostes baixo as quillas dos botes polbeiros, empatando anzois, clareando trasmallos. Estou

exercendo de dono dun espazo que non é de ninguén máis ca meu, o que se proxecta a través do que penso e sinto, estou aprendendo a apropiarme dunha mirada, dos movementos que fago, das posibilidades dun corpo que é exclusivamente da miña propiedade, que me permite estar quieto ou moverme, agarrar e darlle forma ao que me rodea, baleirar un buraco de area, meter alí a cara, contra o fondo, intentando escoitar como respira a terra, falar con ela, dicirlle: son parte de ti, quérote.

Os areais foron os primeiros patios de recreo que coñecín, As cambiantes formas das dunas e os regatos que as partían, onde demorei unha boa parte da infancia, oíran falar indoeuropeo, dialectos mediterráneos, latín, xermánico, un romance que se había de denominar galego portugués, outro que chamamos castelán, linguas procedentes do Oriente, catalán da outra ribeira da península... Até que aprendín a dicir piarda, rizón, patela, cantos acentos diferentes e entoacións soaron por esta costa? Cantas voces resoaron en min? Chamadas, avisos, recados, recomendacións, ordes, consellos, aloumiños, cantigas, berros, mandados, repeticións, ruxerruxes... Até que tiver unha voz propia que foi quen de dicir eu. Estou regresando a esa voz, a unha multitude de voces, buscándome nunha tribo que non existe, ordenando un faiado de obxectos que son aura de transparencia, escoitando a orfandade muda do baleiro. Onde foi parar ese que fun, co que intento falar? O que parecía inmutable, que viñera para estar aí sempre, os decorados inamovibles dun tempo idéntico a si mesmo, detido nunha contemplación de días que se copiaban os uns aos outros como cromos repetidos, en que momento se alterou? Estou buscándome nos movementos lentos de retorno a unha casa nas profundidades dun labirinto en ruínas, navegando contra o vento, sacándolle punta a un tarabelo, anoando un cordón, escalando un cumio que se oculta, abrindo ventás que dan a un sen fin de mareas e lúas. Ollando a un home que camiña de noite por riba das pedras dun ataque. Quen será?, me pregunto. Cal é o seu nome?

Estou saíndo de casas familiares, dun templo, de detrás dun muro, dun recinto onde se baila, dun cine onde por veces escachei a rir e outras derramei bágoas que sorbín coa boca torta do desconsolo. Salas alumeadas pola claridade hipnótica que emana dunha pantalla, filmes interrompidos desde as butacas para dicirlle aos que actúan o que teñen que facer e dicir, como se aquela ficción construída a miles de quilómetros de distancia formase parte dunha realidade tan próxima como a que nós habitabamos.

Estou saíndo desa fantasía polo corredor amoreado do frío e a nostalgia. Estou asistindo a cerimoniais que son rituais, desfilando na procesión do Corpus, picando fiúncho

para facer unha alfombra, montando nos autos de choque na celebración do San Martiño, vestíndome de mariñeiro para facer a primeira comunión, volvendo en bicicleta de Punta Couse, deixando á esquerda o cruceiro de Hío, atravesando o porto de Aldán, subindo a costa de Rozabales, acelerando nas curvas de Bon, collendo un desvío en Beluso que me leva a Castiñeiras, sobordando a casa que foi de Carballeira, aínda que daquela non o sabía, deténdome no alto da Remorta, esculcando na distancia o mapa íntimo da realidade que me acolle. Ese val sedimentado entre a terra e o mar que co paso do tempo se había de chamar Bueu. Son un neno nunha bicicleta.

Sigo estando neses lugares e non estou en ningún. Forman parte dos arquivos da transparencia con que o pasado vai ordenando a vida e cubríndoa co po do esquezo. E aínda así empéñome en traela ao presente, en seguir dialogando con ela, descubrindo misterios, recuperando a inxenuidade inocente dos primeiros enigmas, buscándolle razóns ao inexplicable: de que maneira chegou ata a min, despois de décadas, unha infancia que dura máis que a propia vida. Unha nenez alumeada por un sol que emerxe do nacente, proxectando sombras que están diante nosa, como ecuacións dun problema que non conseguiremos resolver. Estou regresando non a unha infancia senón a unha cerna, sabendo que as preguntas non son imprescindibles nin necesarias, simplemente fedello, busco, fago arqueoloxía sentimental de min mesmo. Recupero as rúas que me levan a casas dos que foron os meus amigos, a quen tanto quixen, a risos e conversas interminables, a corpos espidos en Pedrón e Ancoradouro, a unha treboada nunha tarde de temporal no Buraco do Inferno, na illa de Ons, onde nos sentimos tan poderosos e desafiantes como o Capitán Ahad, heroe nunha cuberta batida por todos os ventos. Os que nós degoirabamos.

Estou regresando á materialidade insignificante das primeiras emocións, sen máis razón que o latido que provocaron. Estou exercendo de antropólogo de recados e mandatos, de imposicións que daquela me amolaban e hoxe intento que non desapareza a voz que ordenaba reclamándome que fose dilixente, que fixera ben as cousas, que actúase con cabeza. Ollo as cabezas dos santos e das virxes decorando as peañas dos retablos, nunha igrexa en recolleto, agardo axeonllado o murmuro das oracións, as repeticións sen fin das mesmas palabras reclamando un perdón que non merecemos. A misericordia que debería guiarnos por camiños de esperanza, onde está? Son un neno, estou contemplando, firme a carón do meu pai morto, a dous homes con ciceis e un martelo, como abren a lápida do nicho onde repousan os ósos dos nosos devanceiros para trasladalos ao cemiterio novo. Mantéñome teso diante dos restos da miña

estirpe familiar, de caveiras que foron caras esvaecidas, de mans de tacto docísimo, recupero aromas intransferibles de corpos que non están, sabores de celebracións, atraveso estancias en penumbra cara un balcón que se abre a unha rúa pola que avanza un palio acompañado por gardas con ringleiras de persoas que van detrás, portando candeas prendidas, cantando unha devoción de martirio e condena. Boto man a unha cesta e semento o aire de pétalos de rosas sobre as cabezas dos que camiñan. Os ósos que contemplo son os da aboa que estaba onda min, remexendo coa súa man o curuto do meu pelo.

Intento apañar o que queda, recoller os restos, ordenar os cachos, pegalos uns aos outros, darlle forma, recompoñer a ánfora que se poida mostrar no interior da vitrina. Os invisibles deitan sombras, a brétema do recordo paira diante dos nosos ollos. Neboeira mesta que de cando en vez despexa e conseguimos albiscar, como en fotogramas mal conservado, imaxes do que sucedeu, intres que non acaban de desaparecer, que se manteñen sen ningún tipo de soporte físico, mais seguen aí, nalgún espazo indeterminado que quedou para sempre impreso na pantalla da memoria. Estiven aí, foi así, aínda son quen de escoitar as voces, parece que sucedeu onte e pasaron máis de sesenta anos. Percorro un chan onde

houbo vereas entre buxos, sebes que protexían túmulos baixo a terra, vou cara un frontal de restos de nichos que se salvaron como por obra dun milagre da destrución. Só un deles conserva a inscrición: Manuel de la Rúa, 1911. Un nome e unha data, como un supervivente do Titánic, o único que se salvou do naufraxio da desfeita. A soidade desa lápida paréceme indescritible, abruame. Gustaríame poder falar con ela, escoitala, que me contase das persoas que ían e viñan con ramos e loitos, con oracións entre bágoas, turrando de meniños asustados, agarrados pola man para presenciar os ritos da despedida.

Eu fun un deles, un deses rapaces, como moitos outros, presente no momento da inhumación. Levo un abrigo de pano, botas marróns, calcetíns caídos, peiteado con raia, xeonllos fracos e ao aire, espullas nalgúns dedos, ollos negros e grandes, mais que nada oio. Hai ruidos que teñen a descarga eléctrica dunha treboada. Sei que non volverei a ver a esa muller, mentres arrastran a caixa na que a meteron cara o interior dun buraco frío, que o que contemplo me arreda dela para sempre, chego a entender que non volverá, que non volverei a contemplala camiñando detrás dun mostrador nunha tenda que foi prodixio de imaxes, nunha cociña traseira, refuxio que me illa dun mundo que aínda non controlo e me marea, oíndoa dicirme: “Teu pai preguntou por ti”. Por que das miles de conversas que mantiven con ela só son capaz de escoitar esa frase na súa voz. Pode ser que se deba ao que agocha de misterio. Por que me buscará, fará algo mal, quererá dicirme algo, estará preocupado, teremos que ir a algún sitio... Estou regresando ao azar do que non sucedeu, remoendo co punta dunha vara as ameabas de algas acumuladas nun recanto baixo uns aparellos apoiados contra a parede da lonxa, marcando a forma dun cadrado na terra, gabeando a unha nogueira, escollendo nomes para montar un partido de fútbol, apañando croios para guindarllos aos da Bando do Río, mollando os pés, axexando pola ventá, lendo un libro con debuxos, estou nos risos que me provocan o que escoito e no enfado dun anhelado incumplido.

Estou pronunciando as primeiras palabras dunha serie que terán continuidade na adquisición da linguaxe que me vai permitir interpretar os signos que me rodean, estou burbullando sons que lle poñen nome as cousas, a ese ser que me ten collido no colo, ao que, co paso dos meses, chamarei nai. Estou aprendendo a andar e a caer, estoume mancando, sangrando pola boca, índome de fociños, subindo a un triciclo, bebendo do cano dunha fonte, contemplando xurdir un arao, mirando como chove sobre o mar. Estou, dunha maneira que nin chego a comprender, no que fun.